

kerne, som lod sig inspirere af den historiske udvikling mere end det var deres tænkning, der skabte historie», og ud fra den grundsætning må læserne være berettigede til en langt fyldigere historisk baggrundstegning, end der gives her. På godt 100 sider kan man begribeligvis ikke forlange at få alting med, og emnet er måske for stort til det lille format, for billedet bliver skævt, når der hverken bliver plads til Ockham eller til den kamp mod pavens overherredømme, som ingenlunde skyldtes ønsket om at skille stat og kirke, men en hang til cæsareopapisme. Endelig er alle de omtalte forfattere bortset fra Luther fra Italien, og den tidlige italienske renaissance var et lokalt, for ikke at sige provinsielt fænomen, som det nordalpinske Europa var uberørt af. Den florentinske republik var så at sige en døgnflue, og når det siges, at herskeren derefter atter blev konge af Guds nåde, må det tilføjes, at nord for Alperne var han overhovedet ikke nået at blive andet.

Ikke desto mindre giver bogen smag på mere: Enten en lille bog om Dante alene, eller en større bog om det samlede problem i en bredere historisk sammenhæng.

Anne Riising

Kersten Krüger: Die Einnahmen und Ausgaben der dänischen Rentmeister 1588–1628. Ein Beitrag zur frühneuzeitlichen Finanzgeschichte. (N. G. Elwert, Marburg, 1970). 330 s.

Kersten Krügers bog, en Hamburgerdissertation fra 1968, indledes med en redegørelse for det stade, som dansk økonomi havde nået omkring år 1600. Derpå følger en skildring af administrationen og finansforvaltning

gen under Christian IV. Begge disse afsnit er bredt anlagte, der trækkes hårdt på værker som Poul Johannes Jørgensen: *Dansk Retshistorie* og Knud Fabricius' afsnit i *Den danske Centraladministration* (1921). I sin behandling af Rentekammerets historie og regnskaber 1588–1628 tager Kersten Krüger, som rimeligt er, udgangspunkt i et referat af Johan Grundtvigs og Troels Lunds diskussion for snart 100 år siden om den førstes bog *Frederik den Andens Statshusholdning*. Troels Lund påviste i denne diskussion, at Grundtvig tog fejl, når han mente, at rentemesterregnskaberne i hovedsagen viste summen af den danske stats indtægter og udgifter. Grundtvigs fejltagelse beroede ifølge Troels Lund navnlig på, at han ikke medregnede værdien af de anvisninger, som af Rentekammeret udstedtes direkte på lenene, og som derfor ikke kom til at figurere i rentemesterregnskaberne. Kersten Krüger har taget Troels Lunds synspunkt til sig, og understreger derfor i sin indledning stærkt, at hans egne beregninger over Rentekammerets indtægter og udgifter ikke viser statens samlede indtægter og udgifter, men netop kun de dele deraf, som passerede Rentekammerets kasse. Krüger har dog søgt at få tag om anvisningernes summer, som han lægger til rentemesterregnskaberne, hvorved han mener alligevel at kunne nå et resultat, hvorpå der kan sluttes om den danske stats finansielle situation.

Måske af forsigtighedshensyn udtrykkes dette ikke eksplicit, men at det er tilfældet, ses meget tydeligt i afsnittet om overslagene fra årene 1600 til 1608. Kersten Krüger kommer nemlig i store vanskeligheder, da han skal forklare, at overslagenes store summer ikke på nogen måde kan bringes til at passe med de betydeligt

mindre beløb, som han har konstateret er gået gennem Rentekammeret, eller som Rentekammeret har disponeret over ved hjælp af assignationer. Krüger når til, at overslagene er kilder, som må behandles med en del forsigtighed, og han bebrejder i ret overlegne vendinger danske historikere, at de kritikløst har lagt overslagene til grund for vurderinger af omfanget af rigets indtægter og udgifter.

Ved udarbejdelsen af overslagene i Rentekammeret har renteskriverne imidlertid medregnet værdien af naturalie-indkomsterne i lenene. Hovedparten af lensindkomsterne var i naturalier, som anvendtes dels til bortassignationer, dels til hoffet og flåden. Disse naturalie-indkomster kan lige så lidt som assignationerne ses af rentemesterregnskaberne. Mens Troels Lund tilsyneladende var af den opfattelse, at rentemesterregnskaberne navnlig var misvisende som udtryk for rigets samlede ordinære indkomster og udgifter, fordi de ikke medtog assignationerne, så har Astrid Friis æren af som den første at have set betydningen af naturalie-indkomsterne: »Over det samlede naturalieforbrug i statshusholdningen vil det kun være muligt at opstille en skønsmæssig beregning fordi kun et forholdsvis ringe antal lensregnskaber, der alene kan give eksakte oplysninger herom, er bevaret fra Christian III.s regeringstid (*Rigsraadet og Statsfinanserne i Christian III.s Regeringstid, Historisk Tidsskrift, 10. rk. VI* s. 123 ff, hvor Astrid Friis analyserer rentemesterregnskabet fra 1556). Astrid Friis' undersøgelse gælder 16. århundredes midte, men forholdene var de samme i Christian IV.s regeringstid. Dette ville Kersten Krüger kunne have konstateret, hvis han havde benyttet resultaterne fra

Hans H. Fussings store undersøgelser over Stjernholms lens regnskaber, men han fejer dem af bordet med en bemærkning om, at bogen hovedsageligt beskæftiger sig med lokalhistorie, siger meget lidt om forholdet mellem lokal- og centraladministration og i øvrigt på grund af beregningen af indkomster og udgifter i tønder hartkorn unødigt besværliggør sammenligninger med de centrale regnskabers angivelser. Havde Krüger gjort sig den ulejlighed at regne blot et par af Fussings hartkorns tal om til mønt, var han antagelig blevet sparet for at begå den fejltagelse, som gør hans bog til en misforståelse af regnskabsmaterialet på linje med Grundtvigs. Det mærkelige er blot, at ligesom Krüger i sin indledning understreger, at hans tal viser indkomst og udgift i Rentekammeret, men i selve bogen behandler dem som om de var tal for rigets samlede indkomster og udgifter, på samme måde synes at have erkendt, at en løsning på gåden om overslagenes tal kunne findes ved hjælp af lensregnskaberne. Tilsyneladende er Krüger veget tilbage fra at drage konklusionen af sin erkendelse, som er den, at hans egne møjsommeligt beregnede tal over Rentekammerets indtægter og udgifter i virkeligheden er ret intetsigende.

Bogens noget pompøse undertitel: *Ein Beitrag zur frühneuzeitlichen Finanzgeschichte* burde kræve, at Krüger havde forsøgt at sætte sine resultater ind i en bredere sammenhæng. Resultaternes art taget i betragtning, fristes man til at bemærke, at det er et held, at han ganske har afstået herfra.

Det er sjældent, at man udefra interesserer sig for ældre dansk historie. Det er derfor kedeligt at måtte tage så megen afstand fra størstedele-

len af denne bogs resultater. Til gengæld er det så glædeligt at kunne anføre, at Kersten Krüger hvad angår et enkelt punkt er nået længere end nogen dansk historiker hidtil. Det drejer sig om afsnittet, der behandler Kongens eget Kammer. Krüger har behandlet Christian IVs optegnelser om indtægt og udgift i skrivbøgerne og når rigtigt til, at Kongens eget Kammer ikke var en institution som Rentekammeret med særligt personale og egen regnskabsføring, men et begreb, der anvendtes, hvor kongen uden om Rentekammeret modtog eller udgav midler hidrørende hovedsageligt fra Øresundstolden eller hertugdømmerne. Det kan ligeledes til forsvær for Kersten Krügers bog siges, at han, selv om han har tolket sine tal forkert, dog har givet en udmærket oversigt over størrelsen af de beløb, som passerede gennem Rentekammeret, og som registreredes i rentemesterregnskaberne. Som Krüger selv bemærker i sine afsluttende ord, vil det være muligt at bygge videre herpå under inddragelse af et mere omfattende materiale end rentemesterregnskaberne.

Jens Engberg

Lars Linge: Gränshandeln i svensk politik under äldre Vasatid. (Bibliotheca Historica Lundensis XXIII, (Gleerup, Lund). 1969. 450 s.

Problematikken i grænsehandelen fra slutningen af middelalderen til Kalmarkrigen har før Linges akademiske afhandling kun været behandlet ret sporadisk, enten i forbindelse med afgrænsede geografiske områder, især i tilknytning til lokalhistorien, eller i rigshistorisk sammenhæng for enkelte tidsafsnit, Sturetiden og Karl IXs tid.

Når dertil kommer, at det hidtil benyttede kildemateriale dels ikke har været intensivt nok udnyttet, og andet materiale, dombøger og især bødelister, sjældent har været inddraget, er det kærkomment, at Linge har rettet op herpå og tillige har formået at give en velafbalanceret og velskreven syntetisk skildring af den svenske grænsehandelspolitik, hvad angår landgrænserne til Danmark-Norge.

Forf. har ud fra en bred definition af grænsehandelspolitikken som de politiske skridt, der overhovedet berører grænsehandelen, stillet sig det hovedspørgsmål, på hvilke felter de grænsehandelspolitiske foranstaltninger kom til udtryk, og hvad der lå bag disse, for derudfra at diskutere, om den af staten førte politik var udtryk for en principiel opfattelse af handelens skadelighed eller blot burde betragtes som et produkt af særlige lokale eller tidsbestemte omstændigheder. Med denne velovervejede problemstilling bag sig har Linge stillet sig som opgave at undersøge, hvilken stilling grænsehandelsproblematikken indtog i den svenske politik, både ud fra en handels- og udenrigspolitisk synsvinkel. Dertil har han givet en fremstilling af hovedtrækkene også i den danske regerings syn på grænsehandelen, hvad den tidligere forskning næsten helt har undladt.

Blot nogle af Linges resultater skal fremhæves. Han finder med rette, vendt mod den ældre forskning, at eksportforbudene ikke generelt er udtryk for regeringernes stræben efter at modarbejde grænsehandelen. Derimod finder han belæg for, at den svenske regering ofte viste en skarp holdning over for grænsehandelen i sine bestræbelser på at begunstige de svenske byers vækst. Dette gælder